

DOCENTEN HANDLEIDING

Beste docent,

In de les Vaarwel! ga je met de leerlingen aan de slag met de Nederlandse Zeevaart in de 17e eeuw. Deze les kan goed gecombineerd worden met een bezoek aan het Historisch Museum Den Briel in Brielle. U kunt deze les en het bezoek ook uitbreiden met een stadswandeling in dit thema, onder leiding van een verteller via storytrail.nl. De les is bedoeld voor de leerjaren 1 en 2 van het voortgezet onderwijs.

De PowerPointpresentatie dient als leidraad bij deze les. De les is als volgt opgebouwd:

- 1.** Een opwarmer (om de leerlingen te interesseren voor het thema)
- 2.** De bespreking van de historische achtergrond in de 17e eeuw
- 3.** Het lezen en bespreken van twee dagboekfragmenten (apart document)
- 4.** Het spelen van het dilemmaspel (apart document)
- 5.** Afronding (verwerking en evaluatie)

Bij elk van de onderdelen volgt hieronder toelichting. Verschillende mogelijkheden om de les uit te breiden zijn aan het eind van het document te vinden. Voorafgaand zijn de kern- en leerdoelen bij deze les weergegeven.

Veel plezier!

1

BENODIGDHEDEN

Leerlingen: pen, potlood en papier

- Beamer en digibord
- Internet

Printen:

- dagboekfragmenten
- **dilemmaspel:** dilemmakaarten en toelichtingskaarten

Let op: deze kaarten dienen eerst door de docent gekopieerd en uitgeknipt te worden.

2

KERN DOELEN

Kerdoelen Onderbouw VO

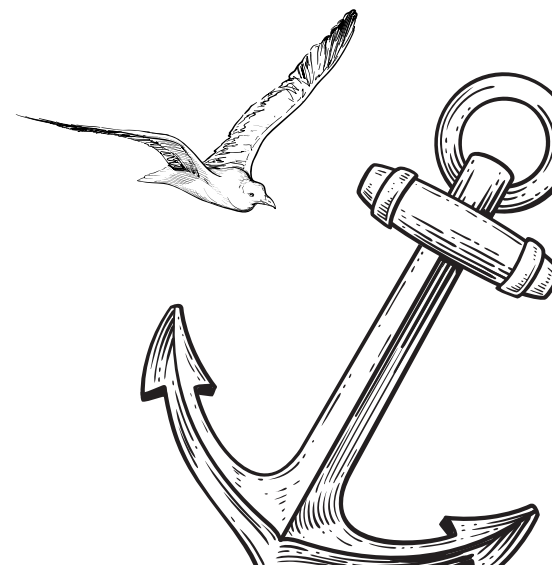
Onderdeel A Nederlands

1. De leerling leert zich mondeling en schriftelijk begrijpelijk uit te drukken.
6. De leerling leert deel te nemen aan overleg, planning, discussie in een groep.

Onderdeel E Mens en Maatschappij

36. De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen, en daarbij respectvol met kritiek om te gaan.
37. De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen. De leerling leert hierbij over kenmerkende aspecten van de dit tijdvak: tijd van regenten en vorsten (1600–1700);
38. De leerling leert een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.

- Bron: Besluit Kerndoelen Onderbouw (2006)
- <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2010/09/17/kerndoelen-onderbouw-voortgezet-onderwijs>

LEERDOELEN

Historische termen begrijpen

(zoals Gouden Eeuw, zeevaart, handel, VOC)

Kennisnemen van historische personen

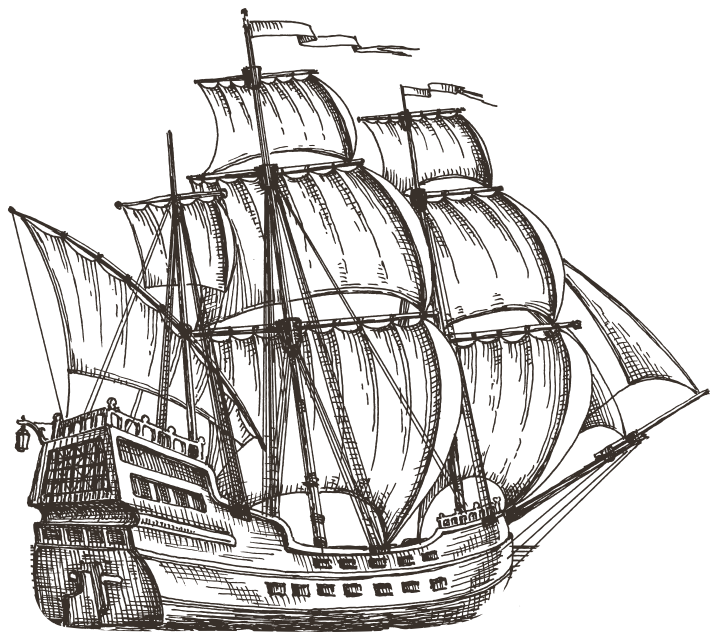
Maarten Tromp en Witte de With en hun positie in de 17e eeuw

Mening vormen en historische situatie begrijpen

(in vergelijking met die van nu)

Hoe leefden de mensen toen, wat vind je daarvan?

Discussiëren: overtuigen en argumenten gebruiken, elkaar laten uitspreken en goed formuleren

VAARWEL

Les over Nederlandse zeevaarders in de 17e eeuw

1. Opwarmer

Instagram post (5 min)

Gebruik PPT slide 2

Opwarmer: deze oefening is bedoeld om de leerlingen te laten nadenken over hoe ze zouden schrijven over hun dag. Instagram kun je vergelijken met een (publiek) dagboek. Hiermee wordt de verbinding gelegd tussen het leven nu en (zoals later in de les volgt) het leven op een schip in de 17e eeuw. Het schrijven van een dagboek krijgt tegenwoordig een andere vorm, maar nog steeds wordt wat iemand op een dag beleeft veelvuldig vastgelegd.

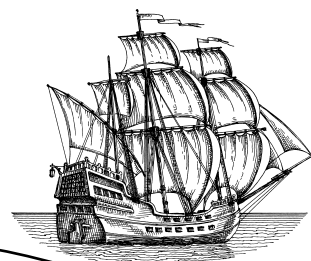
2. Historische Achtergrond 17e eeuw

Oude kist gevonden (5 min)

Gebruik PPT slide 4

Je vertelt het volgende: Tijdens renovatiewerkzaamheden is in een van de oudste huisjes van Brielle onder de houten vloer een oude en halfvergane kist gevonden. Er zijn drie slotenmakers en twee historici aan te pas gekomen om de kist voorzichtig open te krijgen. Een van de meest bijzondere dingen die erin zaten is een dagboek. Heel voorzichtig is het door museummedewerkers en specialisten geopend. Je moet je een aantal bladen voorstellen, gebundeld in een map. Het is een verslag van een jonge matroos van 16 jaar uit 1645. Zijn naam is Jacob Jansz.

5

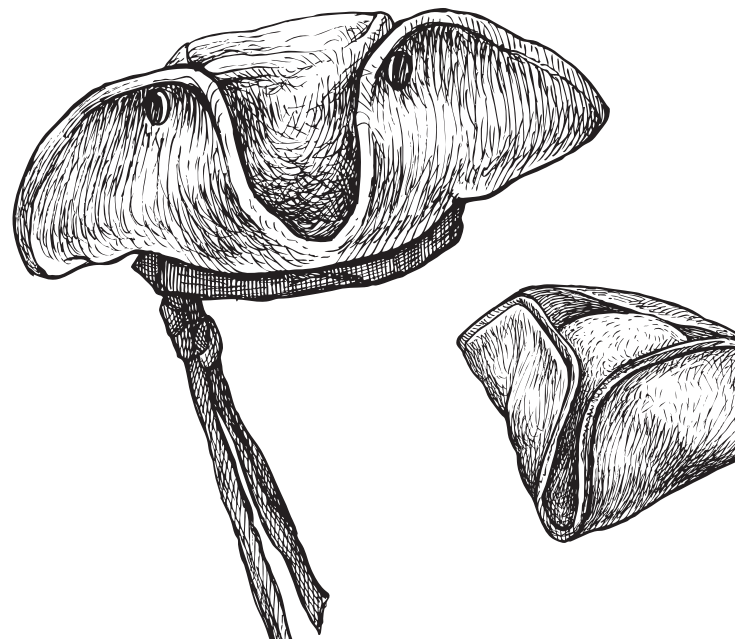
Historische achtergrond (10 min)

Gebruik PPT slide 5

Je behandelt de historische achtergrond van de 17e eeuw in Nederland. Dit kun je doen naar eigen inzicht, bijvoorbeeld aan de hand van een lesboek. Hieronder vind je informatie die in ieder geval behandeld moet worden. Aan het einde van het document vind je bij 'Extra' meer achtergrondmateriaal in de vorm van korte video's.

Achtergrond Nederland in de zeventiende eeuw

In de 16e eeuw heetten Nederland, België en Luxemburg samen de Lage Landen of de Nederlanden. De Spaanse koning Filips de Tweede had het er voor het zeggen. Hij wilde dat iedereen katholiek werd. Veel Nederlanders vonden dat maar niets, omdat ze protestant waren. De zeven noordelijke provincies, waar de meeste protestanten woonden, gingen samenwerken. Zij kwamen in opstand tegen Filips. Hun leider was Willem van Oranje. De opstand werd een oorlog die **tachtig jaar** duurde. Daarna werd de vrede getekend.

De zeven noordelijke provincies gingen de Republiek der Verenigde Nederlanden heten. In de Zuidelijke Nederlanden bleven de Spanjaarden de baas. De republiek werd in de zeventiende eeuw **heel rijk**. Dat kwam door de handel. In 1595 gingen Hollanders voor het eerst naar Indonesië met hun schepen. Daar kochten ze kruiden en specerijen, zoals peper, kaneel en kruidnagel. Terug in Nederland verkochten ze de kruiden en specerijen voor veel geld. In 1602 besloten de kooplieden te gaan samenwerken. Ze richtten de **Verenigde Oost-Indische Compagnie**, de VOC, op. De kooplieden werden rijk, maar voor de bemanning was het leven op een VOC-schip heel zwaar.

- Bron: <https://www.docukit.nl/spreekbeurt/het-leven-in-de-gouden-eeuw>

Een groot deel van de jongens die aan de kust woonden wilden later de zee op. Van jongs af aan zagen ze schepen komen en gaan en hoorden ze verhalen van zeemannen.

Uit Brielle kwamen twee grote zeevaarders: Maarten Tromp en Witte de With. Allebei zijn ze bevelhebber geweest op enorme schepen voor zowel handel als oorlog. Hoewel ze als jongetjes samen opgroeiden in Brielle waren ze geen vrienden. Tromp had een rustig en vriendelijk karakter, De With staat bekend als een vechtersbaas. Hij was vaak jaloers op Tromp. Deze twee zeevaarders zijn belangrijke personen in deze les.

Opmerking: De term 'Gouden Eeuw' wordt hier niet genoemd. Je kunt even stil staan bij de vraag of 'Gouden' van toepassing is op deze periode. Alleen rond Amsterdam, Rotterdam en in Zeeland werd in deze tijd veel geld verdient. De rest van het land leefde in armoede.

3. Dagboekfragmenten

Dagboekfragmenten (15 min)

Gebruik PPT slide 6 en 7

Het doel van de dagboekfragmenten is de leerlingen zich een beeld te laten vormen van de zeventiende eeuw en van het leven op een schip. In deze fragmenten worden ook een aantal dilemma's geïntroduceerd waar je later dieper op in zult gaan.

Je laat de leerlingen de fragmenten zelf lezen. Na het lezen bespreek je de volgende vragen:

Wie schrijft er wel eens in een dagboek? Schrijf je met pen of typ je?

Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen zo'n oud dagboek en het moderne Instagram? (overeenkomsten: iets mooier vertellen dan het is, een verslag maken van je dag, het vast willen leggen voor iemand anders – verschillen:

Intsta: iedereen kan het lezen, het blijft daar altijd staan, foto's spelen een belangrijke rol, mensen kunnen erop reageren, dagboek is vergankelijker, in een dagboek schrijf je langere teksten, etc.)

Hoe gaat het vinden van een baan tegenwoordig? Kun je dat vergelijken?

Kan je iets bedenken dat we nu nog steeds hebben uit die tijd?

(Namen van steden, havens, producten van over de hele wereld, goederen over zee)

Welke van de dingen die je om je heen ziet denk je dat over zee komen?

(Bijna alles) Bijvoorbeeld: Kleding, groente en fruit, vlees, telefoons, cola, schoenen, meubels. Zeevervoer is in de 17e eeuw groot geworden.

4. Dilemmaspel

Dilemmaspel (30 min)

Gebruik PPT slide 7-10

Je vertelt dat Jacob Jansz regelmatig voor grote dilemma's stond (mogelijk: uitleggen wat een dilemma is). In die tijd leefden mensen in veel minder veiligheid en zekerheid en moesten ze keuzes op leven en dood maken.

Er waren geen andere oplossingen of uitwegen, zoals we nu vaak gewend zijn.

De dilemma's die Jacob heeft, hebben allemaal te maken met leven of dood, in de vorm van kiezen voor veiligheid en toekomst.

Je vraagt de leerlingen eerst of ze zelf de dilemma's kunnen vinden in de tekst.

Gebruik slide 7:

Dilemma's die Jacob heeft in de fragmenten:

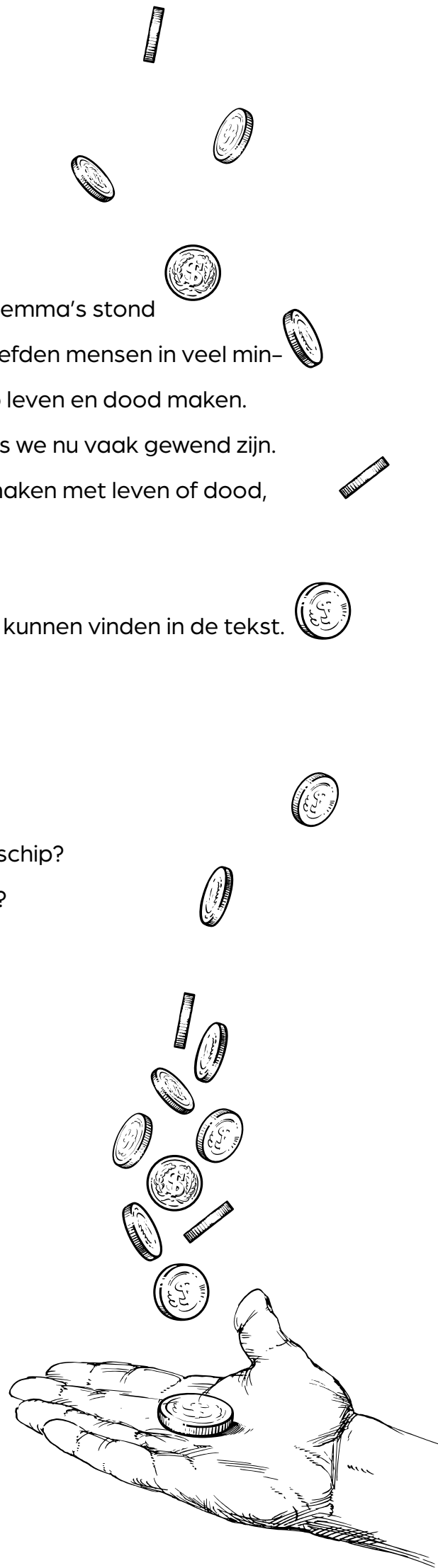
Fragment 1

- geld besteden aan inschrijving voor functie op het schip?
- drie jaar ouders en broertjes en zusjes achterlaten?
- 4 gulden krijgen en de zaak bedriegen?
- het risico om te overlijden tijdens de reis

Fragment 2

- handel of eten over boord?
- andere jongens slaan in opdracht van de baas?

De leerlingen gaan nu het dilemmaspel spelen.

Spelregels:

Deel 1

Dit spel wordt gespeeld in twee-, drie- of viertallen.

Elk groepje krijgt elf dilemmakaartjes. De kaartjes liggen omgekeerd op tafel.

Om de beurt pakt een speler een kaartje en leest het dilemma voor.

Elk groepslid bedenkt voor zichzelf waar hij of zij voor zou kiezen: keuze 1 of keuze 2.

Wanneer de groepsleden het niet eens zijn, kunnen ze elkaar hun argumenten vertellen en misschien de groepsleden overtuigen.

Indien nodig licht de docent de termen toe.

Deel 2

Wanneer alle dilemma's besproken zijn krijgen de leerlingen toelichtingskaartjes. Hierop wordt toelichting gegeven bij elk dilemma. Door goed te lezen kunnen de leerlingen de toelichting koppelen aan de dilemmakaartjes.

Deel 3

De docent kiest 3 kaartjes uit om klassikaal te bespreken. Van tevoren heeft de docent geïnventariseerd waarover onenigheid is. Deze dilemma's zijn interessant om klassikaal te behandelen. Wanneer nodig kan de docent ook nog extra op de toelichting ingaan.

Gebruik voor de uitleg van dit spel slide 8 en 9.

10

Nabespreken Dilemmaspel

Gebruik PPT slide 10

Je evalueert het dilemmaspel met de leerlingen aan de hand van deze vragen:

- Welke keuze vond je het moeilijkst om te maken? (Eigen antwoorden)
- Met wie zou je liever meevaren: Witte de With of Tromp?

Behandel hier nogmaals wie deze zeevaarders waren. Benoem de verschillende karakters (die terugkomen in de dilemma's), wat ze meegemaakt hebben (handel en oorlog op zee, veel tegenslagen, ook triomfen). Tot slot: beiden stierven in een gevecht op zee.

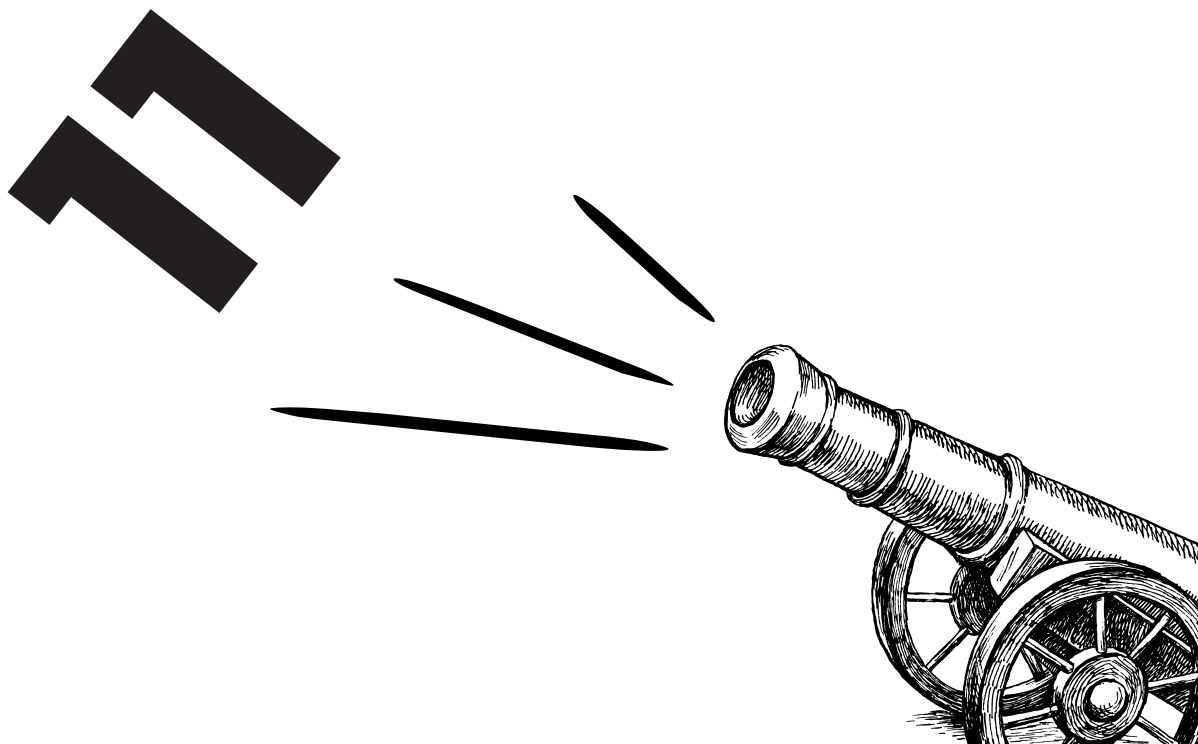
5. Afronding en evaluatie

Afronding (5 min)

Gebruik PPT slide 11

Je rondt de les af met deze vragen:

- Zou je in deze tijd kunnen leven? (Vertel ook of jij in deze tijd zou kunnen of willen leven.)
- Wat neem je mee uit deze les?

EXTRA

1. Achtergrond Nederland 17e eeuw

Video's van SchoolTV:

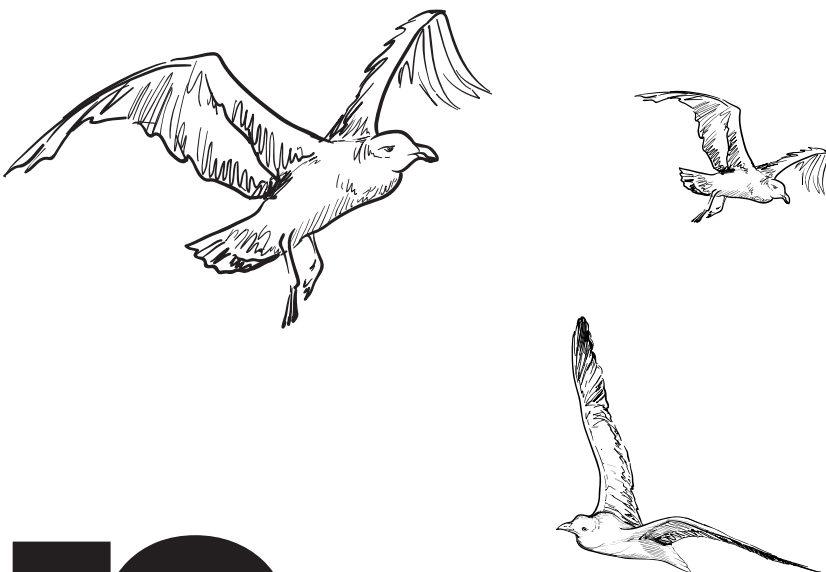
High Speed History Wat was de Gouden Eeuw? (0.47 min)

Handel in de Gouden Eeuw: Kooplieden en hun handelswaar (1.00 min)

Of een fragment uit Oorlog op zee (15.07 min)

Tachtigjarige oorlog in 80 seconden van het Rijksmuseum:

<https://www.rijksmuseum.nl/nl/80-jaar-oorlog/ontdek-80-jaar-oorlog>

2. Uitbreidingsmogelijkheid VOC en slavenhandel

Als aanvulling op deze les kun je ook aandacht besteden aan het onderwerp VOC en slavenhandel. Zowel Tromp als De With hebben hier waarschijnlijk niet mee te maken gehad. De With is wel in dienst geweest van de VOC.

Je kunt hierbij gebruik maken van de videoclip die Lubach en Fresku maakten: Canon. Hierbij komt de term 'zwarte bladzijde' ter sprake. Je kunt ook dit thema koppelen aan dilemma's: Wat is goed en fout in het licht van de historische situatie? Mag je trots zijn op je land? Ja. 'Maar sluit niet je ogen voor dingen die rot zijn,' aldus Fresku. De 17e eeuw wordt de Gouden Eeuw genoemd, maar daarbij worden veel 'zwarte bladzijdes' vergeten.

Je kunt het onderwerp 'Straatnamen' gebruiken: Mogen straten in Nederland vernoemd worden naar Witte de With (die onder meer kruidnagelplantages heeft verwoest)? Hierbij zijn deze artikelen bruikbaar:

- <https://isgiedenis.nl/nieuws/10-historische-stratnamen-die-ter-discussie-staan>
- <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/gemeente-nuanceert-naam-witte-de-wittestraat-b8516f9a/>

3. Uitbreidingsmogelijkheid Dilemmaspel

Wanneer alle groepjes klaar zijn worden door de docent vijf kaartjes gekozen. De docent vraagt welke groepjes kozen voor keuze 1 en welke voor keuze 2. De groepjes van dezelfde keuze gaan bij elkaar zitten en bespreken samen hun argumenten. Er is ook een groepje (van max 4 leerlingen) jury. Zij bereiden hun jurytaak voor. (Eventueel kun je een scheidsrechter toevoegen die let op eerlijke deelname aan de discussie)

Hierna volgt een discussie: beide groepen gaan in een rij tegenover elkaar staan. Om de beurt geven ze op volgorde van de rij argumenten. Als je hebt gesproken ga je achteraan staan. Wanneer de discussie geëindigd is (of wordt), kiest de jury welke groep wint (op basis van overtuigende argumenten, formulering, voorbeelden, presentatie (etc.)

Bronvermelding

- Gelder, R. van, Naporro's omweg. Atlas. 2003.
- Prud'homme van Reine, R., Tekst Museumboekje: Brielse Zeehelden in de oorlog. 2020.
- Collectie Historisch Museum Den Briel
- Bijschriften Collectie Historisch Museum Den Briel

Websites

- <https://www.zeeuwsarchief.nl/zeeuwse-verhalen/verenigde-oostindische-compagnie-kamer-zeeland/het-leven-aan-boord-van-een-voc-schip/>
- <https://www.vocsite.nl/geschiedenis/navigatie.html>
- <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/nederlandse-zeehelden> <https://www.docukit.nl/spreekbeurt/het-leven-in-de-gouden-eeuw>
- <https://schooltv.nl/> <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2010/09/17/kerndoelen-onderbouw-voortgezetonderwijs>